

Joves d'origen estranger, integració i immigració a Espanya

Berta Palou Julian*

Resum

Un de cada sis joves a España és d'origen estranger. Molts d'ells, tot i haver-hi nascut o arribat en la seva primera infància, encara avui, no estan integrats. Des d'aquesta perspectiva, es presenta una anàlisi teòrica del grup dels joves d'origen estranger des de la preocupació per entendre que, a més del condicionant d'aquestes edats, aquest context presenta característiques específiques determinades per l'element multicultural. Per això, partim de la conceptualització de la integració, abordem els dos elements constitutius de la joventut (identitat i desenvolupament moral), analitzem la influència de les relacions entre iguals, presentem el fenomen de la immigració en el cas de la joventut i, finalment, tanquem amb la revisió del concepte de «segones generacions» i el seu impacte sobre els joves d'origen estranger.

Paraules clau

integració social, immigració, identitat, desenvolupament moral

Recepció de l'original: 6 de novembre de 2012

Acceptació de l'article: 6 d'abril de 2013

Introducció

L'etapa de la joventut es caracteritza per l'obertura cap a unes noves potencialitats i recursos psicològics com ara el pensament formal, la capacitat de revisar i reconstruir la pròpia identitat personal, l'accés a noves formes de relació interpersonal i social o el raonament moral que fan que aquesta etapa sigui única (Onrubia, 2005).

Caracteritzem l'etapa evolutiva de la joventut relacionada amb la immigració per així entendre millor de quina manera els processos d'integració d'aquests joves es fan evidents tant per la seva presència com per la seva absència. Així, es determina quin és el marc de relació dels joves com a espai privilegiat en el qual es poden arribar a produir els processos d'integració. És en la relació entre iguals on els joves sentiran, en definitiva, que formen *part de* i on poden participar.

(*) Professora Ajudant Doctora del Departament de Mètodes d'Investigació i Diagnòstic en Educació de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. Doctora en Pedagogia amb Esment Europeu i Llicenciada en Filosofia per la Universitat de Barcelona. Du a terme l'activitat investigadora en el grup de recerca GREDI (www.gredi.net). Les principals temàtiques d'estudi són la joventut i la immigració; la configuració de la identitat i el sentiment de pertinença; la integració de col·lectius d'origen estranger i el desenvolupament de la ciutadania com a mecanisme d'integració. Adreça electrònica: bpalou@ub.edu

La joventut i la integració des de l'abordatge teòric

Sobre el concepte d'integració

El significat del concepte d'integració està estretament vinculat al marc polític en què s'utilitza. La integració no és ni absorció ni coexistència. La solució passa per conviure. S'aposta per la integració que és qüestió de dos; per la idea d'un nou espai compartit que es forma a partir de la nova immigració i en el si del qual es reconeix que la interacció entre l'immigrant i la resta de la societat aporta beneficis mutus socioeconòmics i culturals. La integració és un procés a través del qual una persona és part integrant de la societat a dos nivells: un més objectiu que es refereix a la participació en estructures com les activitats professionals, institucions socials i polítiques i l'adopció de normes comuns (model familiar, llengua, comportaments socials), i un altre que és més subjectiu i pren la forma de desenvolupament d'un sentiment de pertinença a una comunitat (Folgueiras, Luna i Puig, 2011; Palou, 2011).

La integració a una comunitat es fonamenta sobre dos principis, un és el respecte cap a les diferents cultures dels seus membres independentment del seu origen i l'altre és el de la igualtat d'oportunitats per a tots els membres. D'aquesta manera la integració es configura com un procés dinàmic d'apropament i empatia recíprocs entre l'immigrant i la societat d'acollida i suposa el reconeixement de valors de cada grup on l'«altre» és reconegut en la seva diferència així com en la igualtat per aportar o enriquir el conjunt social (Álvarez de los Mozos, 2007). En aquest sentit, apostem per la integració des d'un enfocament intercultural de diàleg i intercanvi (Etxeberria i Elosegui, 2010). Perquè es doni un procés d'integració real i complet dels qui conformen una societat, s'ha de partir de l'adquisició de la ciutadania plena de tots els seus membres. La necessitat que té la integració del desenvolupament de la ciutadania no és arbitrària, es justifica pel repte actual de les nostres societats multiculturals. En elles es planteja respondre a les demandes del reconeixement de la diferència i com integrar les múltiples mirades aprofitant la riquesa que suposa la pluralitat. Aquest repte exigeix respostes obertes que contemplin les diferents identitats culturals, respostes inclusives que possibilitin l'equitat i la justícia entre tots els ciutadans i respostes democràtiques que facilitin la participació cívica de tots en la construcció de la societat multicultural en què vivim (Folgueiras, 2008).

Des d'aquest enfocament, el desenvolupament de la ciutadania implica dues dimensions (Bartolomé, 2002). D'una banda, la relacionada amb l'estatus legal que exigeix el reconeixement en el ciutadà d'uns drets, sense oblidar les seves responsabilitats. En aquest cas, es parla de *ciutadania com a estatus*. De l'altra, està l'associada a la participació efectiva. En aquest cas, es parla de *ciutadania com a procés* o com a pràctica. S'entén la ciutadania com una construcció social en què el fet de ser ciutadà no seria una qualitat lligada merament al naixement o a l'adquisició legal, sinó al desenvolupament d'un sentiment de pertinença que fa sentir els ciutadans part d'una col·lectivitat amb la qual s'identifiquen i que els impulsa a actuar en els assumptes públics que els concerneixen, juntament a una consciència ciutadana i a l'exercici d'uns determinats valors cívics. El desenvolupament d'aquesta dimensió es possibilita a través de diferents elements, com ara les competències ciutadanes (comprensió de la democràcia,

coneixement de la diversitat, valors de la ciutadania i formes d'organització), la participació i la convivència entre iguals, i la identitat cívico cultural que implica tenir algun tipus de sentiment de pertinença cívica alhora que es conserva una identitat ètnico cultural.

Partint de la premissa que és a través del desenvolupament de la ciutadania en tota la seva plenitud que es poden iniciar processos d'integració, en el cas dels joves succeeix el mateix però amb escenaris específics. D'aquí que s'analitzen aquests escenaris de relació i les particularitats del fenomen de la immigració en el cas de la joventut.

Elements configuratius de la joventut: identitat i desenvolupament moral

Dos elements bàsics d'aquesta etapa evolutiva són la construcció de la identitat i la configuració dels valors. Ocupar-se d'aquests components és imprescindible ja que la integració dels joves d'origen immigrant es dona, entre altres elements, a partir de les identifications que senten amb els diferents col·lectius i del desenvolupament moral que van construint (Carrasquilla i Echeverri, 2003).

La personalitat no neix, es fa, i la construcció de la persona és realment un procés tan llarg com la vida mateixa. El procés de construcció de la identitat s'estableix com un dels elements característics i nuclears del període juvenil. La identitat de cada subjecte implica un procés dinàmic i flexible que obeeix a la lògica de l'obertura contínua a influències diverses. Així doncs, el procés de construcció de la identitat està condicionat per les característiques individuals, familiars, socials i culturals que envolten a cada individu i, per tant, malgrat que es puguin donar perfils semblants entre iguals, són sempre individuals. La construcció de la identitat consisteix en un procés complex que es materialitza en diferents nivells: personal, generacional i social.

En aquest context, les tasques de desenvolupament i específicament el procés de construcció de la identitat, s'entenen com un desafiament que, si bé és comú a tots els joves pel que fa a la imperiosa necessitat de diferenciar-se dels altres i per descomptat de sentir únics, no es manifesta de manera homogènia i, al contrari, la diversitat és la seva principal característica.

La construcció de la identitat dels joves es forma a partir de dos referents: els immediats i els globals. Els primers són els que l'individu absorbeix a partir d'un procés de presa de consciència del que hereta del seu entorn, com la família, l'escola, els amics, l'àrea geogràfica, la religió o les tradicions culturals, i s'hi fonamenta bona part de la identitat personal. Aquesta absorció es pot produir o bé a partir de les imatges que del subjecte expressen el seu entorn (és a dir, l'individu es veu reflectit en la imatge que els altres li ofereixen) o bé per un procés d'imitació pel qual el jove incorpora als seus propis esquemes les conductes i actituds de les seves persones significatives. Els referents globals en canvi, es situen en un pla extern i són fruit de les traduccions, de les sumes de lectures interpretatives del que percep. Els referents globals actuals dels joves estan immensament influenciats per la tecnologia i l'avanç modern i, fins a cert punt, hi ha un denominador comú quant a manera de relacionar-se amb l'exterior. La relació dels joves amb el món globalitzat que arriba a través dels canals de comunicació, és tan elevada que cal preguntar-se si hi ha una identitat comuna que va més enllà del territori

de tots els individus que mantenen relació amb l'il·limitat món de la informació. Seria molt agosarat parlar de la identitat en xarxa?

La xarxa vindria a ser una nova finestra al món amb una clara intenció de generar enllaços que permetin que totes les informacions estiguin interconnectades a les que tothom pot accedir (Castells, 2006). Un dels principals grups d'usuaris d'aquest sistema afavoridor de la informació són els joves i el seu resultat immediat és un ús comú d'elements, com ara el llenguatge, la roba, els gustos musicals o les tendències polítiques. Es dona una mena de submón adolescent en què a través d'una pantalla i un teclat els joves s'interrelacionen, contribuint així a la formació de la seva identitat personal. Certs autors apunten que hi ha un nou tipus d'identitat cultural anomenada *identitat nodal* com a resultat de les relacions que s'estableixen a la xarxa (Marín, 2005).

Aquesta idea d'una identitat construïda des de referents globals ens remet a la identitat cívica que és la idea mare sota la qual es tamisa el mapa de les construccions identitàries actuals. La identitat cívica és comú a tots els membres d'una comunitat i està més enllà dels paràmetres culturals. És la base per poder identificar-se amb el grup amb el qual es conviu i sense ella és difícil sentir-se *part de*. En el cas dels joves, aquesta identitat, juntament amb les altres dimensions identitàries, es troba en construcció precisament pel moment evolutiu en què es troben. El jove sent la pertinença a una comunitat no només per les identificacions personals que sent sinó també pel fet de pertànyer a un col·lectiu determinat d'iguals.

En el nostre context multicultural, no podem introduir la idea de pertinença a una comunitat sense abordar el concepte d'identitat ètnica partint del reconeixement que el desenvolupament de la identitat, malgrat ser una tasca complexa per a tots els adolescents, ho és particularment en el cas d'adolescents pertanyents a grups ètnics. La identitat ètnica es basa no només en trets físics (i en aquest sentit es diferenciaria de la identitat racial) sinó que també té un sentit subjectiu de compromís amb els valors culturals, rols i herència manifestada pels membres d'un grup ètnic (Cabrera, Espín, Marín i Rodríguez, 2000).

Així doncs, la identitat ètnica està estretament relacionada amb fets objectius com la participació en una herència cultural, el sentit de les relacions socials i dels símbols culturals. El fet de l'etnicitat inclou els costums, el llenguatge i les diferents perspectives; els membres d'un grup ètnic comparteixen el sentit de la identitat associat a un origen comú. Hi ha una diferència entre etnicitat i identitat ètnica: la segona es refereix a l'autoimatge mentre que la primera consisteix en els referents de grup. I és que la identitat ètnica s'absorbeix a partir del procés de socialització; un s'identifica amb cert grup a través del seu procés d'interacció amb l'entorn. Com l'home és un ésser social, part del procés en què l'individu s'identificarà amb un grup és el resultat de l'*endoculturació*, és a dir, la transmissió cultural d'un conjunt de codis, símbols i llenguatge de generació en generació. Aquest procés no només es basa en la transmissió cultural sinó que també es troba afectat per la forma mitjançant la qual l'individu es relaciona amb altres grups ètnics i els membres dels mateixos. Es tracta de l'*aculturació* que implica un procés de canvi i comportaments quan les persones es troben amb una altra cultura (Domínguez Izquierdo, 2010).

A l'actualitat, és evident el creixement de l'aculturació com a resultat dels grans moviments de persones dels últims temps. La barreja d'individus de diferents cultures, dóna la possibilitat que s'influencin uns amb altres de manera que s'originin societats veritablement plurals. Aquest fet trenca amb la idea que associava ètnia i territori fins al punt que hi havia exemples de grups ètnics que no compartien més que el territori sense tenir una suma de valors, punts de vista comuns o ni tan sols els símbols de representació.

En la complexa tasca d'identificació ètnica dels joves d'origen estranger és important entendre que molts d'ells viuen un conjunt de pressions per la seva condició de doble pertinença com són la cultura de la llar i la dels seus semblants a més de la de la nova societat a la qual s'han d'adaptar. Tot i que és una gran oportunitat per al seu desenvolupament, sovint aquests joves es troben atrapats entre les creences i valors ètnics dels seus pares, del seu grup d'amics i els de la societat. Això causa un estrès extra al ja existent estat conflictiu natural del desenvolupament de la identitat del si mateix.

Amb la integració com a fi, sembla evident promocionar postures obertes que permetin la construcció de la identitat des de múltiples referents i que exigeix competències pluriculturals per al seu desenvolupament. Així doncs, els conflictes d'identitat ètnica dels joves són multidimensionals i molts factors poden contribuir al seu desenvolupament amb èxit. Tota la societat té part en això i és de la seva responsabilitat, especialment des de l'àmbit de l'educació, contribuir al desplegament d'una identitat ètnica multidimensional certament oportuna a les nostres societats plurals.

L'altre element configuratiu de la joventut que ajuda a entendre la manera com els joves construeixen el seu sentiment de pertinença i dóna indicacions sobre com es predisposen a relacionar-se entre ells, és la configuració dels valors. A més de totes les transformacions pròpies de la dimensió física i psicològica, aquesta etapa es caracteritza per ser clau en el desenvolupament dels valors personals que ofereixen a l'individu els mecanismes per a la valoració de l'entorn i de si mateix. Es produeix el desenvolupament del judici i el raonament moral, que permeten al jove ser capaç d'argumentar els seus propis judicis. Ara ja no n'hi ha prou amb dir si allò està bé o malament (moral heterònoma), sinó que pot fonamentar el per què i actuar conseqüentment amb els seus principis. Els valors personals estan directament relacionats amb la recerca de la identitat, ja que és el sistema de valors el que ofereix a l'individu la mesura per avaluar tot el que l'envolta i a si mateix. A la joventut és precisament quan es dóna el salt qualitatiu, per passar a ser capaç d'argumentar els seus judicis –cerca dels *per què* a les seves afirmacions– i a actuar conseqüentment amb els seus principis.

El desenvolupament del raonament moral és un procés progressiu que comença des de la primera etapa de la infància i acaba amb el procés de maduració i l'autonomia moral completa. Tant Piaget (1969) com Kohlberg (1992) sostenen que els nens no poden emetre judicis morals sòlids fins a aconseguir un nivell prou alt de maduresa cognoscitiva i analitzar els fenòmens com ho faria un altre. Per a Piaget, el criteri moral es desenvolupa en dues etapes: la moralitat de la prohibició; moralitat heterònoma o de cohibició, i la moralitat de cooperació; moralitat autònoma. Kohlberg (1992) fa un pas més i pren els conceptes «heterònom» i «autònom», sobre els quals descriu els

coneguts tres nivells de raonament moral: preconvencional, convencional i postconvencional. En aquest sentit, Kohlberg defineix el desenvolupament moral com el desenvolupament d'un sentit individual de justícia. L'adolescència seria l'etapa en què l'individu sol passar del nivell convencional al postconvencional de manera que arriba a la moralitat autònoma que li permet organitzar la seva escala personal de valors des de la qual tindrà elements de judici de l'entorn i de si mateix. A través de la combinació d'aquests elements, el jove configura la seva estructura moral que li posiciona al món i condiciona les seves accions, la lectura que fa dels altres i el tipus de relacions per les que opta. Segons la seva estructura moral, es predisposarà cap a uns fenòmens i es tancarà davant d'altres.

Així doncs, la dimensió moral de l'individu i la seva identitat personal esdevenen elements fonamentals per a les relacions que s'estableixen entre iguals i afecta directament sobre el tipus de relacions cap a les que s'obren i sobre les que es tanquen els joves.

El marc de relacions clau de la joventut

Un cop analitzats els elements configuratius de la joventut i partint que aquests estan clarament marcats per les relacions entre iguals, cal preguntar-se si el tipus de relacions establertes i la seva qualitat possibiliten o limiten els processos d'integració dels joves d'origen estranger.

L'ésser humà és un ésser social i cultural i necessita dels seus semblants per poder desenvolupar-se completament. Es tracta d'un procés de maduració que implica socialitzar-se. Durant la joventut, aquest procés pren una evident rellevància, les relacions socials compleixen un paper important i d'una manera molt especial ja que en aquesta etapa el que es busca al grup és un suport per anar assolint progressivament autonomia respecte al context familiar. L'experiència immediata dels joves se situa sempre en grups: la família, l'escola i els amics. Les relacions amb els companys i amics passen a ocupar un lloc prioritari en la vida dels joves i seran determinants en el seu procés de socialització ja que és la primera vegada que s'estableix una relació que no és biològica ni institucional amb l'altre. En aquest context, l'amistat té un doble paper: el desenvolupament de la personalitat i el procés de socialització, i implica establir relacions duradores basades en la confiança, la intimitat, la comunicació i el coneixement de l'altre.

Les relacions amb els amics són, per naturalesa, igualitàries i permeten que s'experimentin sentiments i valors diversos que poden ser positius (confiança, respecte, lleialtat, etc.) o negatius (enveja, agressivitat, gelosia, etc.). La importància de l'amistat radica és que permet realitzar contribucions específiques al desenvolupament que no són aportades per cap altra tipus de relació, com el sentit de pertinença a un grup. Permet que es prengui consciència de la realitat de l'altre, es formen actituds socials i s'adquireix experiència en les relacions interpersonals. Si les amistats en aquesta etapa contribueixen a la creació de les relacions interpersonals, pertànyer a un grup pot ser un aprenentatge de la vida social.

És a través del grup d'iguals on els joves exploren noves relacions i formes de comportament social i afectiu diferents de les que havien establert al context familiar (De Gispert, 2005). En el si de les relacions amb els seus iguals els joves expressen les seves

opinions, manifesten determinades actituds i s'animen a la presa de decisions guiats per experiències subjectives socialment compartides. El que fan, en definitiva, és aplicar determinades creences socials a situacions que requereixen que defineixin la seva postura. És en aquest sentit que els amics són molt importants per a la construcció social de la realitat ja que aquesta es construeix socialment i d'aquí la importància dels agents socialitzadors (amics, família, institució acadèmica, etc.). La conducta social dels joves ve llavors definida bàsicament, encara que no en exclusivitat, per la relació amb els iguals. El grup de companys els aporta seguretat i reconeixement, alhora que els brinda la possibilitat de compartir idees, preocupacions, etc., amb la consegüent satisfacció experimentada a l'hora de sentir-se integrat o els desajustos que representa l'exclusió. Les relacions grupals compleixen un paper important en la socialització dels joves i el sentiment de pertinença i vinculació a un grup semblen facilitar el procés de separació dels pares que acompanya el procés de redefinició de les relacions familiars. Per als joves, sentir-se acceptats i valorats dins d'un grup els ajuda a formar la seva identitat i a tenir una autoestima positiva (De Gispert, 2005).

L'individu troba en el grup una identitat que assumeix des de si mateix com a pròpia després d'un llarg procés de diàleg entre la identitat personal i la social. El grup representa per al jove funcions imprescindibles per al seu desenvolupament. D'una banda constitueix un suport en el procés d'independència respecte a la família, ja que el suport als consells i autoritat de la família, es pot substituir en el si del grup, i també implica un referent dels models de conducta dels seus integrants. És un espai en què és possible compartir problemes, opinions, valors i punts de vista diversos i discutir d'igual a igual. També és un suport bàsic per a la construcció de l'autoconcepte: el jove es reconeix a si mateix quan els altres li retornen la imatge que desprèn. Així mateix, el grup permet la posada en escena de nous rols per part dels seus membres i és que en el context del grup apareix la relació de rols que es distribueixen. En el si d'un grup els membres ocupen diferents posicions, adopten diferents estatus i representen diferents rols complint funcions variades. La seva ubicació en l'estructura del grup confereix a cada membre una peculiaritat que el distingeix de la resta.

Finalment, el grup constitueix una base per a la seguretat emocional del jove que veu com les seves preocupacions són compartides per gent de la seva mateixa edat. No obstant, el grup també té un caràcter paradoxal, perquè imposa un criteri de col·lectivitat que pot arribar a ser un element de xoc amb la individualitat de cadascú. Es tracta del lliurament a la conformitat del grup. Aquest imposa una submissió a la necessitat d'aprovació del grup que l'allunya de poder-se'n independitzar. Quan la voluntat individual és més forta que el pes de la col·lectiva es poden donar situacions d'exclusió entre iguals.

En el cas dels joves, aquests elements es manifesten en el si d'un grup d'iguals ja que per pertànyer a un grup és possible apropar-se a la diversitat i conèixer en un espai de coexistència multicultural així com posar en pràctica valors com la solidaritat, l'acceptació i el reconeixement mutu entre iguals de diverses procedències.

És possible entrar en el joc de la participació a través de les relacions personals entre els joves. La relació creada entre joves pot ser una font de motivació per implicar-se en qüestions comunes que necessiten de la participació de cada membre pertanyent a

un grup. De la mateixa manera, la identificació amb una comunitat es veu afavorida pel fet de pertànyer a un determinat grup o per relacionar-se amb determinades persones. La identitat cívica que òbviament es veu influenciada pel sentiment de pertinença general de l'individu pren rellevància al fet de pertànyer a un grup de joves de tal manera que es pot arribar a imposar un criteri de *col·lectivitat* d'identificació amb una institució o societat determinada desenvolupant així una identitat cívicocultural determinada.

Arribats a aquest punt, s'aborda un altre element imprescindible que és l'anàlisi de les característiques del fenomen de la immigració en el cas de la joventut. Hem vist la importància de les relacions establertes entre joves al marc del grup i sabem que en aquest context els joves desenvolupen un sentiment de pertinença concret que contribueix i influeix en el seu procés d'identitat personal així com en el desenvolupament de la seva configuració moral. El fet diferencial que acompanya un procés d'immigració en aquesta etapa evolutiva fa necessària una anàlisi específica d'aquesta realitat ja que la manera que té el jove immigrant o hereu d'un procés d'immigració de relacionar-se, potser estigui condicionada pel pes d'aquest procés.

La joventut i la immigració des de l'abordatge teòric

La immigració heretada

En la majoria de casos, la decisió d'emigrar és d'un adult i l'adolescent es veu immers en un procés involuntari les conseqüències del qual solen ser costoses per a ell. En aquesta etapa pot ser que l'emigració es visqui de manera traumàtica ja que sol produir-se quan el subjecte comença a constituir les seves primeres relacions d'amistat i sorgeixen els primers vincles emocionals amb l'entorn. I a més, a aquest dolor, es solen afegir les dificultats inicials al lloc d'acollida (sovint un nou idioma, diferències en el tracte de gènere o les vinculacions religioses, un nou panorama escolar, etc.). Aquest punt de partida, fa que el desenvolupament del jove immigrant tingui uns elements especials que el diferencien de la resta de joves del seu entorn.

L'immigrant parteix del seu lloc d'origen amb una clara voluntat de millora, una personalitat i uns hàbits ja formats. Un cop establerts al lloc de destinació, molts immigrants intenten integrar-se a la nova societat però sovint aquest esforç es queda en una mera voluntat

...y, aunque hace muchos esfuerzos para integrarse en la sociedad a la que se incorpora, lo más fácil es que el esfuerzo consuma todas sus energías sin que alcance a superar la impresión de estar a caballo entre dos mundos. (Siguán, 2003, p. 25)

Tot i això, pels fills que han emigrat durant la infància o que ja han nascut al lloc de destinació dels seus pares, la situació és diferent ja que el seu punt de partida és un altre. Els joves immigrants ja estan instal·lats a dos mons i viuen en un context social en què interaccionen i és possible que amb el temps arribin a una situació més estable que els seus pares materialitzada de tres formes possibles: a) a través d'una integració plena en la societat d'acollida, b) en un context definitiu de marginalitat, o c) en una situació intermèdia.

D'aquí que s'afirmi que el destí d'un projecte migratori es resol en els descendents. Partint d'aquesta premissa, la joventut es configura com una etapa decisiva en el procés d'immigració d'una família ja que és en aquesta edat que comencen a pensar per si mateixos i preocupar-se pel seu destí personal. Els llaços que els identifiquen amb els seus familiars i els comportaments heretats es debiliten alhora que l'opinió dels seus iguals guanya pes. Les decisions que prenen en aquests anys determinaran el seu destí posterior (Siguán, 2003). A més, els joves d'origen immigrant tenen la particularitat que, a l'esforç per fer-se un lloc a la societat de la mateixa manera que la resta de joves, han de defensar la seva fidelitat entre el que els envoltava i el que han descobert, entre el món que coneixen directament o indirectament a través dels seus pares i el que coneixen per si mateixos; entre el que els agradaria ser i el que els sembla que estan obligats a ser per origen (Massot, 2003).

Una altra particularitat de la joventut d'origen immigrant que els diferencia de la resta de joves és la transició a l'edat adulta. El pas de l'adolescència a l'edat adulta sol ser substancialment diferent entre el seu lloc d'origen familiar (especialment si parlem de països del tercer món) i el d'acollida. Mentre que a les societats enriquides aquest trànsit és més prolongat i el marge d'indefinició és més ampli, a les societats empobrides el pas de la infància a l'edat adulta és ràpid i les possibilitats d'elecció entre diferents formes de vida són minses (Levitt, 2007). Això es deu al tipus de pressió familiar i social que s'exerceix sobre els joves ja que a les societats occidentals i enriquides sembla que la pressió familiar és escassa i la social no demanda la presa de responsabilitats adultes fins a més tard, mentre que a les societats tradicionals i empobrides, el pes que la família exerceix per un bé comú i la manca d'espai que solen deixar els estaments governamentals en el desenvolupament social, fa que el jove hagi de prendre part molt aviat. Els fills dels estrangers no només s'enfronten a la solitud i a la incertesa de construir una nova identitat a la terra on arriben, sinó que també descobreixen un nou concepte de joventut que moltes vegades no tenien perquè a alguns dels seus països d'origen gairebé no hi ha transició entre la infantesa i l'edat adulta i quan arriben aquí descobreixen l'adolescència, una etapa vital que no resulta gens fàcil.

En aquest context, elements com la llengua, el gènere, la religió, la imatge del lloc d'origen familiar, la identitat, etc., prenen una altra rellevància en el procés d'incorporació dels joves d'origen immigrant a la nova societat segons l'origen ètnic cultural de cada jove (Portes i Rivas, 2011).

Per pertànyer a una família immigrada, aquests joves experimenten diàriament que són diferents de la majoria de la població de la societat a la que s'han incorporat. Si dèiem que els joves construeixen la seva identitat partint del propi autoconcepte i que aquesta construcció passa per la imatge que els retorna el context, en el cas dels joves d'origen immigrant aquest procés és sovint més complicat per la imatge que desperten en la societat i, per tant, la idea que se'n té no és sempre positiva. Per aquesta raó, sembla lògic que la construcció de la identitat d'aquests joves representi un difícil camí que se suma a les dificultats pròpies d'aquesta etapa del desenvolupament personal.

Altres factors que poden influenciar el procés d'integració de joves d'origen immigrant, com indiquen Aparicio i Tornos (2006), són els que es recullen a la Taula II.

Els itineraris d'arribada dels immigrants a un nou context i la seva primera instal·lació, poden afectar de manera molt substancial la integració dels seus fills. Destaquen com a elements a tenir en compte a l'hora de valorar la integració: l'estat del capital humà –nivell de qualificació sociocultural– que posseeixen els pares a l'arribar; les estructures familiars dins de les quals creixen els fills; la desigualtat en el ritme d'adquisició per part de pares i fills de la llengua i costums locals; els nivells locals de xenofòbia amb que es trobaran; les peculiaritats actuals dels mercats de treball; els hàbits culturals relatius a l'educació i formació dels fills propis dels mitjans de provenença dels immigrants, i la qualitat del capital social o xarxes de relació amb que podran comptar els que arriben.

Taula II. Factors determinats de la integració

Factors	Contingut
Nivell de capital humà d'arribada dels progenitors	Condicionants per la inscripció social dels fills
Estructures familiars prèvies	Disposicions generals prèvies de les famílies en que s'estava madurant
Maneres d'adquisició de competències	Aptituds necessàries tant per a pares com per a fills, per a la interacció social adequada
Clima local	Context d'acollida més o menys favorable
Clima general de desindustrialització	Necessitat de reubicar el lloc de treball i canviar la indústria per ocupacions en serveis
Mobilització de recursos	Organització dels recursos per part dels pares en benefici de l'accés dels seus fills al treball i a la vida adulta
Capital social	Conjunt de vincles i relacions socials que es posseeix utilitzables en benefici propi

Font: Adaptació dels factors d'integració segons Portes i Rivas, presentada per Aparicio i Tornos (2006, p. 26)

El concepte de 'segones generacions': impacte del concepte

Arribats a aquest punt, val la pena aturar-nos en el concepte de *segona generació* en tant que suposa el primer error i simbolitza un clar handicap en el procés d'integració de la joventut d'origen immigrant. De fet, fer servir aquesta noció significa transportar mecànicament la situació dels immigrants als seus fills, com si no existís cap diferència de generació i els fills fossin una simple rèplica generacional dels pares, una segona edició del mateix fenomen social.

Quan parlem del fenomen de la immigració en relació amb la joventut sorgeix aquest concepte que sovint porta a confusions. Els joves que han nascut durant el procés migratori o que han arribat de molt petits tenen les seves experiències vitals a la societat escollida com a destí final per les seves famílies. Per tant les seves activitats quotidianes, experiències, processos escolars, afectes, amistats, records, expectatives i possibilitats de futur, estan totalment i directament vinculats a la seva inserció en la

societat en què viuen. Es senten igual que els joves que els envolten i ser etiquetats com a diferents els pot posar en una situació d'exclusió o rebuig. Per ells, el lloc d'origen familiar és només un referent simbòlic amb poc pes en el seu dia a dia. Però, a més, el concepte que es refereix a les segones generacions és massa dispers ja que engloba tant els individus nouvinguts com els nascuts aquí i als que van arribar fa temps; per tant, es comet l'error de generalitzar mitjançant un mateix concepte a persones amb itineraris molt heterogenis (Massot, 2004).

L'origen del concepte de «segones generacions» es troba a la segona meitat del segle XIX als Estats Units, aplicat a la immigració principalment europea que arribava com a força de treball després d'abandonar els seus països d'origen per les pèssimes condicions socials i laborals. Aquest contingent d'immigració buscava una millor qualitat de vida i a complir amb l'anomenat *somni americà* que implicava pertànyer a una societat en què tots podien progressar perquè no se'ls oposaven barreres i la integració era un procés natural que es produïa per si sol a partir de la segona generació. En els anys 50 el panorama va començar a canviar perquè surt a la llum amb força la situació d'inferioritat de la minoria negra i perquè els nous immigrants i els seus descendents troben una sèrie de dificultats per integrar-se en la societat. D'aquesta manera es posa en dubte el *somni americà* i la societat apareix fragmentada i menys unitària del que semblava.

En un inici, els estudis sobre les «segones generacions» intentaven respondre a la pregunta de per què els joves fills d'immigrants no s'integraven des dels anys 60 al fer-se adults, com sí havia succeït anteriorment. Les inquietuds que impulsen els estudis en aquest context responen a temors comuns pel deteriorament de les expectatives de futur de tot un país (Portes *et al.*, 2011). L'interrogant es centrava en els sistemes escolars a causa de la responsabilitat que en aquells moments tenia l'escola com a lloc de *melting pot* –des de la sociologia es concep més com un resultat que com un procés i es refereix a la barreja de gents de la que sorgeix un nou individu diferent dels originaris. El que en definitiva volien analitzar aquests estudis és la manera generacionalment nova d'organitzar la vida que sembla florir cap als anys 60 entre els joves fills d'immigrants i que suscita problemes d'integració.

A Europa la preocupació per les segones generacions es basa en l'amenaça que constitueixen aquests col·lectius per mantenir una seguretat ciutadana i una pau social, en la por per la pèrdua d'una falsa hegemonia cultural i en la por que desperta qüestionar el model social europeu. En concret, aquí, a part d'aquest problema comú de fonamentació amb la resta de països europeus, es planteja un ús encara més equivocat ja que es comença a tractar el concepte de segona generació molt abans que els fills dels immigrants hagin arribat a l'edat adulta prenent el terme en el seu sentit estrictament biològic i abastant infants i adolescents. A més, comença a parlar-se de segona generació quan aquesta encara no ha començat a generar les preocupacions socials que sí que havia despertat als Estats Units o a Alemanya i d'aquí que s'utilitzi en un sentit diferent del d'altres països, que és el de la generació de fills d'immigrants.

El significat biològic del terme generació implica que si els pares són primera generació, els fills siguin la segona però en termes historicopolítics una nova generació no apareix simplement perquè hi hagi uns pares que tinguin fills, sinó perquè sorgeixen noves perspectives de pensament. Llavors, les segones generacions biològiques són

segones respecte als seus pares però en un sentit sociopolític ho són pel que fa a sectors de població anteriors a elles, estiguin emparentats o no, ja que la característica d'un canvi generacional ve donada per la introducció de noves maneres de pensar i actuar.

El resultat d'aquest ús ha dut a confusions terminològiques freqüents ja que parlar de segona generació d'immigrants per referir-se a subjectes que han nascut aquí i que mai van emigrar és erroni en totes les seves dimensions. Gramaticalment no és correcte anomenar immigrants als que mai es van traslladar a cap lloc. I tampoc ho és socialment, ja que referir-se així als que no van emigrar només per ser fills dels que sí ho van fer suposa desconnectar la denominació *immigrant* de la seva arrel activa i objectiva (l'emigració física), per reconnectar-la amb una pertinença passiva a un suposat estament social nou, constituït a les societats de destinació pels que alguna vegada van arribar, i destinat a durar per sempre i a reproduir-se a la seva descendència (Aparicio i Tornos, 2012).

Una solució a aquest plantejament seria que els estudis sobre les «segones generacions» adoptessin el sentit originari i s'ocupessin d'investigar com, quan i en què consisteix el canvi generacional en l'actual forma d'integrar-se de la joventut nascuda de la immigració. Però compte, aquest esforç de recapitulació terminològica no podria amagar el que realment passa amb aquest col·lectiu de fills d'immigrants que pateixen diàriament situacions de discriminació i que encara avui no són tractats com a iguals. Aquests joves es troben amb certs límits assignats quan entren a la vida adulta i carreguen amb moltes influències contradictòries i obstacles; designar-los com a segona generació els retorna a una herència complicada d'administrar (Massot, 2003).

En conseqüència, per fer referència al col·lectiu de joves d'origen immigrant, s'hauria de parlar simplement de joves i no d'immigrants de segona generació ja que, com acabem de veure, l'ús de la fórmula immigrants de segona generació o segona generació d'immigrants reforça la idea que tota persona immigrada és portadora d'una cultura, d'un grup ètnic que la identifica i que es transmet de generació en generació. En canvi, si es parla de fills de famílies procedents de la immigració o joves d'origen estranger, el marc de referència és el protagonitzat per la convivència on tots poden disposar de l'autonomia de sentir alguna cosa més que una simple extensió generacional d'una cultura ancestral que sovint només coneixen pel testimoni dels seus pares i, que en darrer terme, no pot ser un pretext per justificar-ne l'aïllament i l'etiquetatge (Alegre, 2005).

A més d'aquest esforç terminològic, cal apostar per posicions obertes que promouguin models oberts que permetin a aquests joves sentir-se «part de» sense haver de renunciar a res (Massot, 2004). En aquest sentit, es reprèn la idea que, tenint com a objectiu la integració de qualsevol jove, cal facilitar posicions obertes que permetin la construcció de la identitat a partir de múltiples pertinences. Només des d'aquesta perspectiva es podrà comptar amb joves contents que se senten part d'una col·lectivitat més àmplia i que hi participen per a la seva millora.

A tall de síntesi

En aquest article es tracta el fenomen de la integració en el context de la joventut. Per a això, es parteix de la descripció de les característiques bàsiques de la joventut. S'entén que els elements essencials d'aquesta etapa evolutiva –que són fets diferenciadors d'altres moments del desenvolupament humà, i exclusius de la joventut– són la construcció de la identitat i la configuració dels valors. A partir de la combinació d'aquests elements, els joves prenen posició al seu entorn i estan en disposició de relacionar-se.

És precisament en el si de les relacions amb els seus iguals, on els joves poden expressar les seves opinions i en definitiva, on apliquen les creences socials a situacions que els obliguen a definir la seva postura. En el cas dels joves d'origen estranger, aquests posicionaments són una mica diferents a causa de la seva generalitzada situació de doble pertinença a (dos o més) grups ètnicoculturals amb les seves particulars creences socials. A causa de les característiques concretes dels joves d'origen estranger, es passa a l'anàlisi dels processos d'immigració viscuts, ja que sembla que es tracta d'un moment crucial que condiciona la manera de relacionar-se i d'incorporar-se a l'entorn.

D'aquest aprofundiment sorgeix la necessitat d'abordar el concepte de segones generacions ja que suposa el primer error i simbolitza un clar *handicap* en el procés d'integració de la joventut d'origen immigrant. Un cop desmuntat aquest concepte erroni es conclou que, a més de l'esforç terminològic per acabar amb l'ús de segona generació, cal apostar per posicions obertes que promocionin models que permetin als joves d'origen estranger, sentir-se «part», sense haver de renunciar a res. La responsabilitat de l'àmbit educatiu esdevé punt clau ja que en el seu marc és possible promocionar un tipus de postures obertes que caminin cap apostes realment interculturals.

Referències

- Alegre, M.A. (2005). *Educació i Immigració: l'acollida als centres educatius*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- Álvarez de los Mozos, F.J. (2007). «Las organizaciones de inmigrantes como factor de integración social», a Ibarrola-Armendariz, H.; Firth, C. [ed.] *Migraciones en un contexto global. Transiciones y transformaciones como resultado de la masiva movilidad humana*. Bilbao, Deusto Publicaciones, p. 29-66.
- Aparicio, R.; Tornos, A. (2006). *Hijos de inmigrantes que se hacen adultos: marroquíes, dominicanos, peruanos*. Madrid, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Subdirección General de Información.
- (2012) *La socialización juvenil de las segundas generaciones de la inmigración*. Madrid, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- Bartolomé, M. [coord.] (2002). *Identidad y ciudadanía. Un reto a la educación intercultural*. Madrid, Narcea.
- Cabrera, F.; Espín, J.V.; Marín, M.A.; Rodríguez, M. (2000). «Diagnóstico de la identidad étnica y la aculturación», a Bartolomé, M. et al. *La construcción de la identidad en contextos multiculturales*. Madrid, CIDE, p. 25-44.
- Carrasquilla, M.C.; Echeverri, M.M. (2003). «Los procesos de integración social de los jóvenes ecuatorianos y colombianos en España: un juego identitario en los proyectos migratorios». *Revista Estudios de Juventud*, 60, p. 89-100.
- Castells, M. (2006). *La Sociedad Red*. Madrid, Alianza.
- De Gispert, I. (2005). «La reorganización de la vida social en la adolescencia», a Martí, E.; Onrubia, J. [coord.] *Psicología del desarrollo: el mundo del adolescente*. Barcelona, ICE/ Horsori, p. 97-120.
- Domínguez Izquierdo, R.M. (2010). «Éxito académico de la segunda generación de inmigrantes en EE.UU». *Revista Española de Educación Comparada*, 16 (2010), p. 329-355.
- Etxeberría, F.; Elosegui, K. (2010). «Integración del alumnado inmigrante: obstáculos y propuestas». *Revista Española de Educación Comparada*, 16 (2010), p. 235-263.
- Folgueiras, P. (2008). «La participación en sociedades multiculturales. Elaboración y evaluación de un programa de participación activa». *RELIEVE*, 14, n. 2. [document en línia]. Disponibilitat a: http://www.uv.es/RELIEVE/v14n2/RELIEVEv14n2_4.htm. [accés: 4 de febrer de 2013].
- Folgueiras, P.; Luna, E.; Puig, G. (2011). «Aprendizaje-servicio: estudio del grado de satisfacción de estudiantes universitarios». *Revista de Educación*, 362. Setembre-Desembre 2013.
- García-Milà, M.; Martí, E. (2005). «El pensamiento del adolescente», a Martí, E.; Onrubia, J. [coord.] *Psicología del desarrollo: el mundo del adolescente*. Barcelona, ICE/ Horsori, p. 47-71.
- Kohlberg, L. (1992). *Psicología del desarrollo moral*. Bilbao, Desclée de Brouwer.
- Levitt, P. (2007). *Els reptes socioeducatius de les segones generacions d'immigrants des d'una perspectiva transnacional*. Fundació Jaume Bofill: Debats d'Educació / 8.

- Marín, M.A. (2005). «La construcción de identidades cívicas y culturales en la sociedad red», a Soriano, E. [coord.] *La interculturalidad como factor de calidad educativa*. Madrid, La Muralla, p. 133 -174.
- Massot, I. (2003). «El joves que viuen entre cultures: un nou repte educatiu». *Temps d'Educació*, núm. 27, p. 85-104.
- (2004). *Jóvenes entre culturas. La construcción de la identidad en contextos multiculturales*. Bilbao, Desclée De Brouwer.
- Onrubia, J. (2005). «El papel de la escuela en el desarrollo adolescente», a Martí, E.; Onrubia, J. [coord.] *Psicología del desarrollo: el mundo del adolescente*. Barcelona, ICE/ Horsori, p. 17- 33.
- Palou, B. (2011). «Análisis de los elementos configurativos de la ciudadanía como condición para la integración de la juventud de origen magrebí en Cataluña». *Revista de Investigación Educativa*, 30(1), p. 181-195.
- Piaget, J. (1969). *El desarrollo del adolescente*. Buenos Aires, Paidós.
- Portes, A; Rivas, A. (2011). «The Adaptation of Migrant Children». *The Future Of Children*, 21(1), p. 219-240.
- Portes, A.; Aparicio, R.; Haller, W.; Vickstrom, E. (2011). «Progresar en Madrid: aspiraciones y expectativas de la segunda generación en España». *Reis* 134, abril-junio 2011, p. 55-86.
- Siguán, M. (2003). *Inmigración y adolescencia. Los retos de la interculturalidad*. Barcelona, Paidós.

Jóvenes de origen extranjero, integración e inmigración en España

Resumen: Uno de cada seis jóvenes en España es de origen extranjero. Muchos de ellos, pese a haber nacido en España o pese a haber llegado en su primera infancia, todavía hoy no están integrados. A partir de esta perspectiva, se presenta un análisis teórico del grupo de jóvenes de origen extranjero desde la preocupación por entender que además del condicionante de estas edades, este contexto, muestra características específicas determinadas por el elemento multicultural. Para ello partimos de la conceptualización de la integración, abordamos los dos elementos constitutivos de la juventud (identidad y el desarrollo moral), a continuación analizamos la influencia de las relaciones entre iguales, presentamos el fenómeno de la inmigración en el caso de la juventud y, finalmente, cerramos con la revisión del concepto de «segundas generaciones» y su impacto sobre los jóvenes de origen extranjero.

Palabras clave: integración social, inmigración, identidad, desarrollo moral

Jeunes d'origine étrangère, immigration et intégration en Espagne

Résumé: Un jeune sur six en Espagne est d'origine étrangère. Nombre d'entre eux, tout en étant nés en Espagne ou y être arrivés dans leur plus tendre enfance, ne sont pas encore intégrés aujourd'hui. C'est la raison pour laquelle nous présentons une analyse théorique du groupe de jeunes d'origine étrangère dans la perspective de la préoccupation pour comprendre que, en plus de la condition liée à leurs âges, ce contexte présente des caractéristiques spécifiques déterminées par l'élément multiculturel. Pour de faire, nous partons de la conceptualisation de l'intégration et nous abordons les deux éléments constitutifs de la jeunesse (identité et développement moral). Ensuite, nous analysons l'influence des relations entre pairs, nous présentons le phénomène de l'immigration dans le cas de la jeunesse et, finalement, nous terminons avec la révision du concept de «deuxième génération» et son impact sur les jeunes d'origine étrangère.

Mots clés: intégration sociale, immigration, identité, développement moral

Young people of foreign origin, integration and immigration in Spain

Abstract: One in every six young people in Spain is of foreign origin. A high number of these youths are still not integrated, even though many were born here or arrived in their early childhood. From this perspective, we present a theoretical analysis of a group of young people of foreign origin. Our aim is to show that, in addition to the influence of the age of these young people, the context has specific characteristics that are determined by the multicultural element. Therefore, from a conceptualization of integration, we address the two constituent elements of youth (identity and moral development). We then analyse the influence of peer relationships and describe immigration in relation to young people. To conclude, we review the concept of «second generations» and its impact on young people of foreign origin.

Key words: social integration, immigration, identity, moral development